

1 Ruimtelijke hoofdstructuur buitengebied

1.1 Ontwikkelingsgeschiedenis

De bewoning vond in eerste instantie op de randen van de Veluwe Stuwwal plaats. Restanten hiervan liggen nog ten oosten van het Wekeromse Zand: de 4000 jaar oude zogenoemde Celtic Fields, kleine ronde akkercomplexen die werden omgeven door houtwallen. In de Middeleeuwen raakte het gebied dichter bevolkt. Er ontstonden nieuwe nederzettingen met een nieuw landbouwsysteem: de eng- of escultuur. Basis van dit systeem was dat de stalmest vermengd werd met plaggen en vervolgens over de akkers werd uitgestrooid. De engen kwamen hierdoor steeds hoger te liggen. De verdeling van de gronden werd gemeenschappelijk geregeld via de zogenoemde marke. Via veedriften die de dorpen een spinachtige structuur gaven, werd het vee naar de hoger gelegen woeste gronden en lager gelegen weilanden, de meenten, geleid alvorens op een open ruimte aan de rand van het dorp, de brink, te zijn verzameld. De schapendrift naar de Doesburgereng is hiervan een bekend voorbeeld. De meeste grote nederzettingen in Ede, te weten Bennekom, Ede, Harskamp, Lunteren, en Otterlo zijn als engdorp ontstaan.

Vanaf de dertiende eeuw werden ook de lagere gronden van de Gelderse Vallei in gebruik genomen. Vanaf de hier gelegen dekzandruggen vonden veelal eenmansontginningen plaats, de zogenaamde kampen. Het land werd vanaf de zandruggen in de richting van beken veelal bloksgewijs verkaveld, zoals te zien is bij de buurtschappen De Valk, Overwoud en Nederwoud. De landbouwgronden worden vaak omgeven door hagen en houtwallen die het landschap een besloten karakter geven. Het zuidwestelijke deel van de gemeente werd pas in de zeventiende eeuw ontgonnen, waarschijnlijk op initiatief van de heer van Kernhem, het landgoed ten noordwesten van Ede. Tot die tijd werd hier door boeren voor eigen gebruik turf gestoken. Pas na de overstroming door de Rijn in 1855, toen de waterhuishouding zodanig verbeterd werd dat landbouw mogelijk werd, kreeg dit gebied zijn huidige vorm. Ook hier werden de dekzandruggen als ontginningsas gebruikt en het land strooksgewijs verkaveld. Bij Ederveen is dit nog steeds zichtbaar. Deze gebieden worden veen-, heide of broekontginningen genoemd. De bebouwing concentreerde zich aan de ontginningsas, zoals in Ederveen aan de Hoofdweg, vroeger Heerenveensche weg geheten.

Bebouwing in het bos.

Het open landschap van het Veenontginningslandschap

Beeld van het Kampenlandschap

Ontwikkeling van nieuwbouw in een heideontginningslandschap

Beeld van de Otterlose Eng

In het buitengebied van Ede zijn relatief veel buurtschappen. Dit zijn gehuchten bestaande uit clusters van enkele boerderijen en woningen die ontstaan zijn langs routes en belangrijke kruispunten. Enkele voorbeelden van buurtschappen in Ede zijn De Valk, De Kraats, Manen en Driesprong. Voor de welstand brengen deze clusters geen afwijkende criteria met zich mee. In het algemeen dient rekening gehouden te worden met rust en kleinschaligheid.

In de Middeleeuwen ontstonden aan de rand van de stuwwal enkele versterkingen die in handen waren van leenheren van de Hertog van Gelre. In de loop der tijd verloren ze hun militaire betekenis en werden tot buitenplaatsen getransformeerd. Ten noordwesten van Ede ligt 'Kernhem', waarvan het huis in 1803 opnieuw werd opgetrokken. Tussen Ede en Bennekom staat 'Hoekelum' dat in 1916 verbouwd is. Nabij

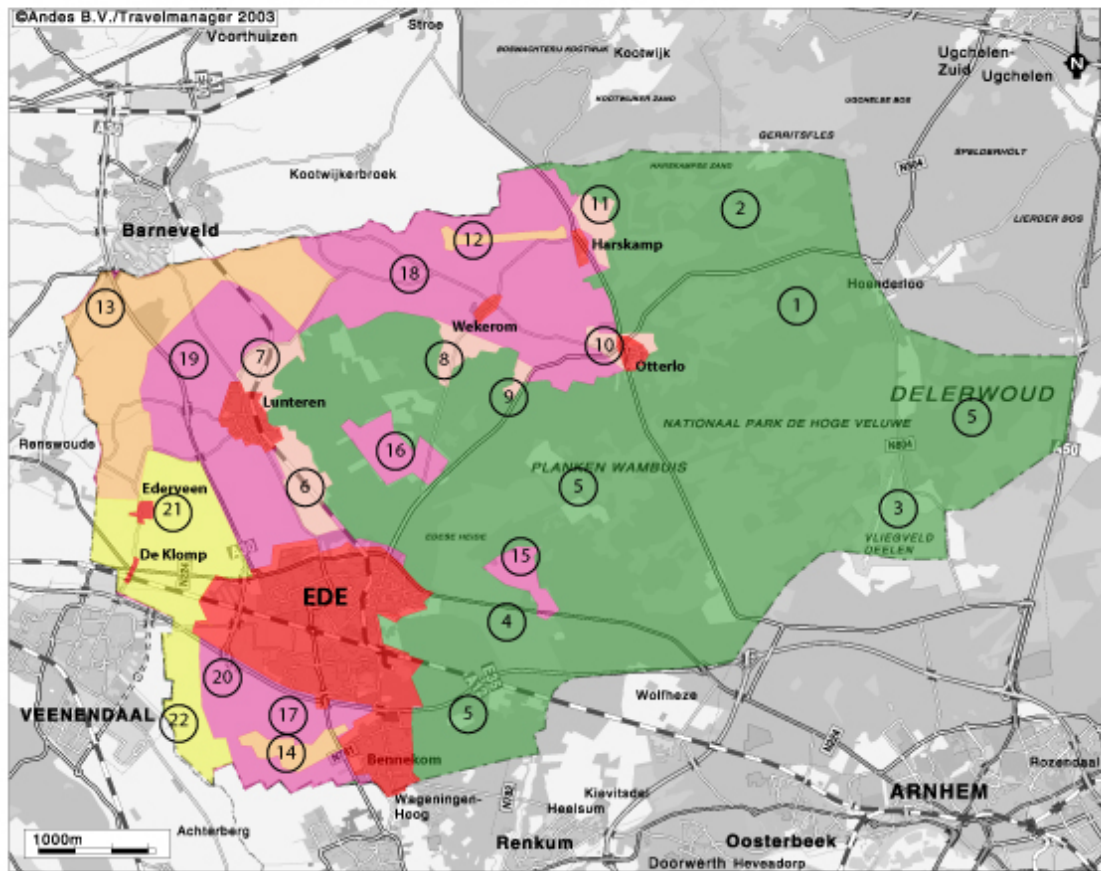
Harskamp ligt het landgoed 'Harscamp' dat in 1909 door de familie Kröller-Müller werd verworven en gemoderniseerd. 'De Bruinhorst' bij Ederveen is kleiner dan de andere buitens en bevindt zich in het veengebied.

1.2 Landschapstypen

Met het oog op het formuleren van welstandsbeleid is het buitengebied opgedeeld in een vijftal karakteristieken van het landschap, te weten Bos- en heidelandschap, Engen, Kampenlandschap, Broek- en heideontginningen en Veenontginningen. Hieraan zijn gebiedscriteria gekoppeld.

Deze indeling verschaft de basis voor de invloed van de uiterlijke verschijningsvorm van bouwwerken op hun omgeving. Binnen de ruimtelijk samenhangende gebieden is een onderscheid gemaakt in deelgebieden die de lokale situatie benadrukken.

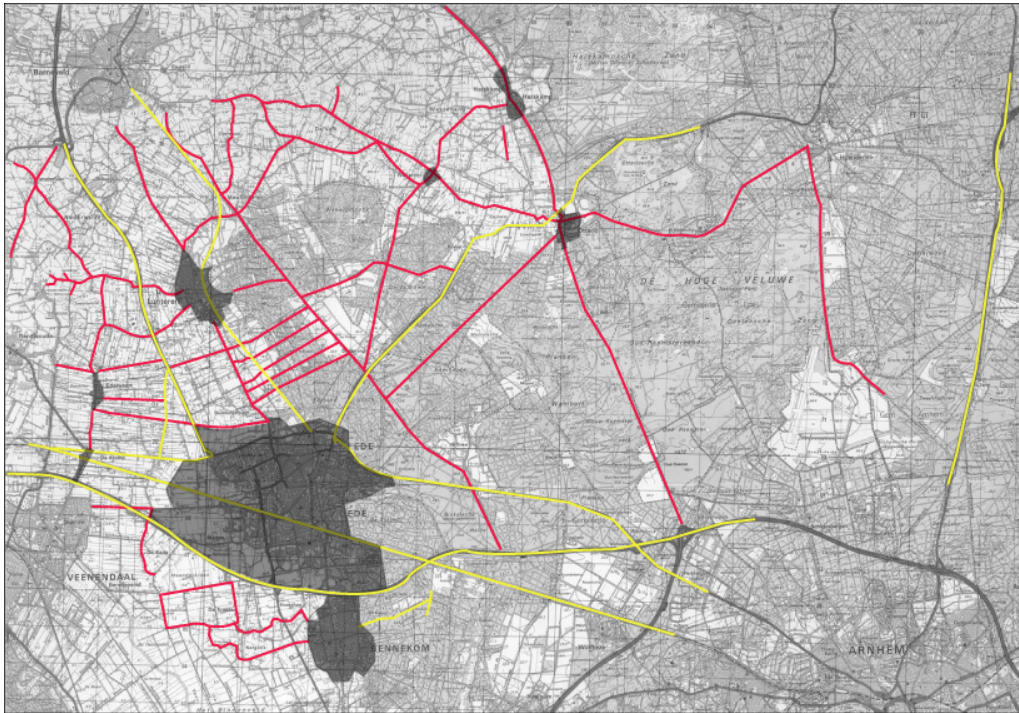
Landschapstypen/ deelgebieden buitengebied Ede

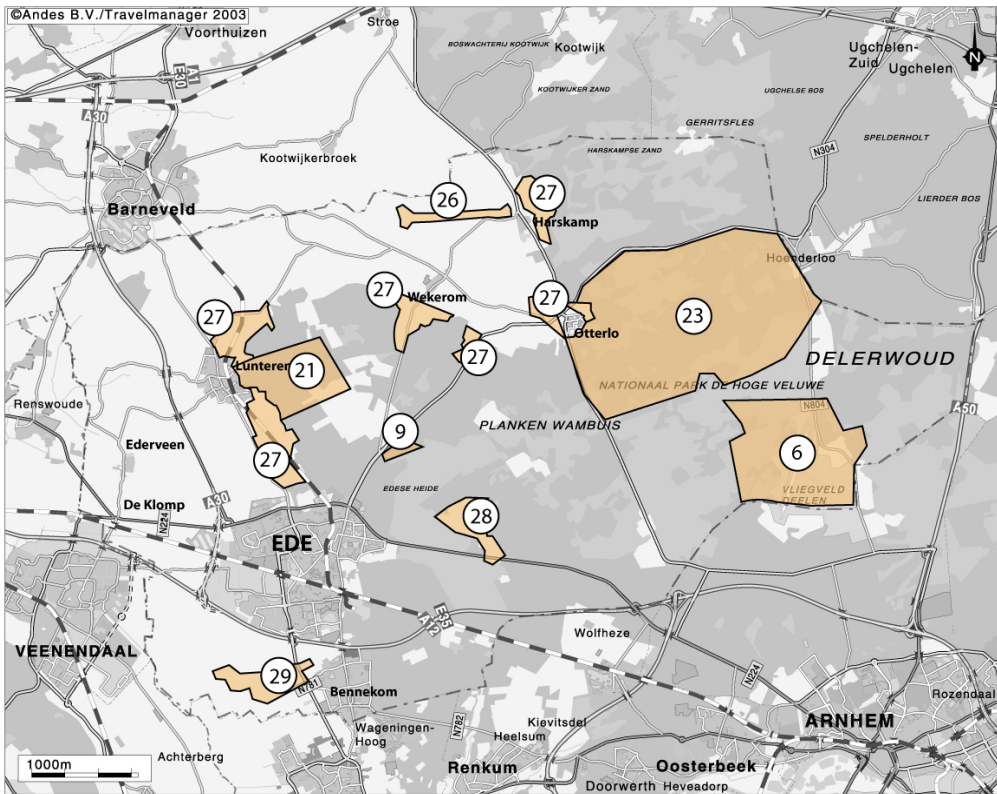
Legenda

- Bos- en heidelandschap
- Broek- en heideontginningen
- Veenontginningen
- Kampenlandschap
- Engen

1. De Hoge Veluwe	8. Wekeromse eng	15. De Ginkel
2. Harskampsche Zand	9. Roekelse eng	16. Driesprong
3. Deelen	10. Otterlose eng	17. De Kraats
4. Edesche- en Ginkelse Heide	11. Harskampereng	18. Wekerom-Harskamp
5. Overig bos- en heidegebied	12. Westeneng	19. Lunterse Veld
6. Doesburgereng	13. Meulunteren-Nederwoud	20. Maanderbroek
7. Meulunterse eng	14. Nergena	21. Ederveen
		22. Binnenveld

Welstandsniveau's buitengebied Ede (lijnen)

Welstandsniveau's buitengebied Ede (gebieden)

1.3 Ontwikkelingen en beleid

In de periode van de jaren '80 tot heden hebben zich in grote delen van het buitengebied van Ede ingrijpende veranderingen voorgedaan. Dat betreft processen van verandering en schaalvergroting binnen de agrarische sector. Dat gaat gepaard met een schaalvergroting van de agrarische opstallen. Bovendien heeft de bio-industrie grote ruimtelijke consequenties, door de grote stallen en de grote aantallen.

Die processen hebben bovendien tot gevolg dat boerderijen 'overbodig' worden en ruimte gaan bieden aan andere niet-agrarische activiteiten en wonen. Met name het wonen heeft een enorme vlucht genomen. Men treft in de periode van de jaren '80 tot heden hoofdzakelijk twee stromen of bouwstijlen in het buitengebied aan. De eerste stroming tracht op een respectvolle manier om te gaan met de historische bouwstijl van de hallenhuizen door de hoofdkenmerken terug te brengen in de nieuwbouw. Hierbij is echter niet langer sprake van woonhuis en bedrijfsgedeelte onder een kap, maar van alleen wonen. Door verandering in de schaal zijn de bouwwerken niet zo omvangrijk als de oorspronkelijke. Met het toepassen van een forse kap (zadeldak met wolfseinden) met riet of donkere pannen gaan de oorspronkelijke verhoudingen daarbij evenwel verloren, waarmee veeleer een compact beeld ontstaat, dat als storend kan worden ervaren. Dit wordt versterkt wanneer men flinke aanbouwen of uitbouwen ook nog voorziet van een forse kap.

De tweede stroming probeert afstand te nemen van de historische stijlen door het gebruik van contrasterende materialen en kleuren. Hout wordt veel toegepast in lichte tot donkere kleuren (meestal wit tot donkergroen, maar ook lichtgeel en zalmkleurige tinten), vooral als accent in de puntgevel. Zo ontstaat een duidelijk verschil in de opbouw met een rode gemetselde begane grond met donkere plint en een houten puntgevel. De daken zijn in het algemeen zadeldaken en vaak voorzien van dakkapellen met houten zijwangen. Ze zijn gedekt met donkerbruine tot antracietkleurige pannen (donker geglazuurde pannen komen ook voor; deze zijn zeer opvallend aanwezig). Soms ziet men toch overeenkomsten met de jaren '30 stijl met grote oversteken van de dakgoten met witte randen.

Voorbeeld van een historische stijl

Voorbeeld van naoorlogse agrarische bedrijfsbebouwing

De nieuwe agrarische bedrijfsbebouwing behoort eveneens tot de tweede stroming, al speelt daar vooral de efficiency een rol. De huidige agrarische bedrijfsvoering is vooral gebaat bij grote, goedkope en goed te gebruiken ruimten. Dat uit zich in het gebruik van damwandprofielen bij de gevels en golfplaten

afdekkingen. Dit wordt in vele situaties als ruimtelijk storend ervaren. Dat wordt verminderd indien donkere tinten en profielen worden gebruikt en als een duidelijke plint van metselwerk aanwezig is.

Door aanpassingen en toevoegingen varieert het huidige beeld van een agrarisch bedrijf. Bedrijfsgebouwen of schuren zijn in de loop van de tijd, door behoefte aan meer overkapt ruimte, achter of zelfs rondom de bedrijfswoning geplaatst.

Vaak is ook de bedrijfswoning uitgebreid. Van kleine ingrepen in het verleden tot hedendaagse uitbouwen of aanbouwen die door hun proporties de 'leesbaarheid' van het gebouw aantasten. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de uitbouwen de verhoudingen en inhoud van een woonhuis krijgen. De aanbouw is dan niet meer ondergeschikt te noemen, vooral als de kapvorm dominant wordt.

De hoofdpzets van een agrarisch bebouwingscomplex is een hoofdgebouw (woning) met meerdere schuren en stallen. De bedrijfswoning valt op door zijn ligging in het complex: meestal naar de weg gericht en nokrichting haaks op de weg met de bedrijfsgebouwen achter of gelijk met de voorgevellijn van de bedrijfswoning. De bedrijfswoning kan ook geflankeerd zijn door later toegevoegde bedrijfsgebouwen of wanneer een nieuw hoofdgebouw (zoals een tweede bedrijfswoning voor de 'rustende boer') naast de oorspronkelijke bebouwing is neergezet.

Bedrijfsgebouwen bestaan vaak uit één of meer lange stallen en één of meer werktuigbergingen of schuren. Het gaat voor het merendeel om grote, eenvoudige, lange, rechthoekige constructies met een zadeldak gedekt met donkergrijze golfplaten. De meeste gebouwen zijn gemetseld op een simpele wijze met een oranje tot rode baksteen in halfsteens verband, soms gedeeltelijk open of bedekt met een groene damwandprofiel. Overwegend is sprake van een asymmetrisch zadeldak en een situering haaks op de weg. De schuren of stallen kunnen vrijstaand zijn maar ook gecombineerd, zowel onderling als via een plat verbindingstuk aan het woonhuis. De bedrijfsgebouwen zijn gesitueerd afhankelijk van de diepte of de breedte van de kavels. Bij smalle en diepe kavels (veenontginningslandschap) staan de meeste bedrijfsgebouwen met de nokrichting evenwijdig aan de nokrichting van de bedrijfswoning. Bij brede en ondiepe kavels (Kampenlandschap en heideontginningslandschap) kunnen de bedrijfsgebouwen haaks staan ten opzichte van de bedrijfswoning.

De mate waarin zich nieuwbouwiniciatieven hebben voorgedaan verschilt binnen het buitengebied. In algemene zin kan gesteld worden dat in de buurt en tussen de kernen veel burgerwoningbouw is gerealiseerd, vooral in de laatste tien jaren. Men zou kunnen stellen dat de invloeden van de stad in het buitengebied merkbaar zijn. Die initiatieven zorgen voor een zekere eenvormigheid binnen het gebied.

Bovendien zijn hier diverse recreatieterreinen ontstaan met recreatiewoningen, bungalows en stacaravans in diverse vormen en kleuren. In andere delen van de gemeente is de oorspronkelijke bebouwing opzet beter herkenbaar gebleven.

1.4 Welstandstoetsing

Er zijn, zoals in de vorige paragraaf omschreven, verschillende landschapstypen te onderscheiden. De bebouwing die zich in het gebied voordoet, blijkt slechts in geringe mate verband te houden met het landschapstype; de verschillen houden vooral verband met de tijd waarin de bebouwing is opgericht. Voor de voorliggende welstandsnota zijn met name de recente ontwikkelingen van belang. Ook daarvoor geldt dat zich in de Gelderse Vallei vergelijkbare ontwikkelingen hebben voorgedaan.

In het navolgende worden objectgerichte criteria gegeven die eventueel per landschapstype of per gebied kunnen worden aangepast. Om die reden wordt steeds verwezen naar de gebiedscriteria buitengebied. Achtereenvolgens komen de volgende objecten aan bod: de historische agrarische bebouwing (het hallenhuis), moderne agrarische woonbebouwing, agrarische bedrijfsbebouwing, woonbebouwing, complexen en instellingen, recreatieve bebouwing en landgoederen/ landhuizen.